

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

בכורות נח | חכמי ישראל כקליפת השום

לגלות את השכבה הפנימית

הביטוי "חשוב כקליפת השום" נשמע פוגע, ורוב האנשים אינם מעוניינים שיגידו אותו עליהם. אולם מתברר שבמקור, הביטוי נאמר על כלל חכמי ישראל – כך שאם מישהו אמר עלינו שאנחנו חשובים כקליפת השום, אנחנו בחברה טובה. בנוסף, לא בטוח שהביטוי המקורי מבטא חוסר הערכה.

בן עזאי ידוע בתור אחת הדמויות החריגות בעולם התנאים. לפי המסורת המרכזית בחז"ל הוא לא התחתן מעולם, בשל רצונו העז לדבוק בתורה, והוא גם ניסה להיכנס ל"פרדס" אך נפטר. מתברר שהיו לו גם אמירות חריגות, כגון הטענה שכל חכמי ישראל דומים לקליפת השום, מלבד הקרח – הוא רבי עקיבא לפי רש"י. לפי ההקשר בגמרא, לבן עזאי לא הייתה אמורה להיות בעיה להכריע בעניינים שחכמים הסתפקו בהם, כיוון שהוא היה חריף מכולם והיה ביכולתו לעמוד על טעמם.

תניא: אמר בן עזאי, הואיל והללו אומרים כך, והללו אומרים כך – האלולין מתעשרין לעצמן. וליחזי טעמיה דמאן מסתבר! וכי תימא לא מצי קאי אטעמייהו, והתניא, בן עזאי אומר: כל חכמי ישראל דומין עלי כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה! א"ר יוחנן: מפי השמועה אמרוה, מפי חגי זכריה ומלאכי.

הדרן עלך מסכת בכורות!

האמנם התכוון בן עזאי לגנות את כל חכמי ישראל חוץ ממנו? אפשר היה אולי לומר שבן עזאי מתכוון לחכמי דורו, תלמידי רבי עקיבא. כיוון שעשרות אלפי תלמידיו של רבי עקיבא נפטרו, על חכמי ישראל המעטים שנשארו – אולי אפשר היה לומר שהם בטלים בהשוואה לבן עזאי. הגמרא מביאה את דברי בן עזאי בהקשר למחלוקת בין רבי מאיר לרבי אלעזר ורבי שמעון, שהיו תנאים גדולים, אך עדיין בני דורו של בן עזאי. אם כן, ייתכן כי בן עזאי החשיב את עצמו בהשוואה לבני דורו, תלמידי רבי עקיבא, למעט רבי עקיבא עצמו. אולם מהגמרא נראה יותר שלא זו הכוונה. כשהגמרא שואלת מדוע לא הכריע בן עזאי במחלוקת בין רבי מאיר לרבי אלעזר ורבי שמעון, הרי היה ביכולתו לנתח את סברותיהם, התשובה היא שדין זה נאמר כבר מפי חגי, זכריה ומלאכי. נראה כי כדי להגיד שיש דעות קשות לניתוח עבור בן עזאי, יש להרחיק לכת עד תחילת בית שני. עם החכמים שאחרי חגי, זכריה ומלאכי בן עזאי ידע להתמודד.

השל"ה, שאותו מצטטים בהקשר זה כמה מפרשני האגדה, מסביר את הדימוי לקליפת השום. לדבריו, השום עצמו הוא חריף, והוא זקוק לקליפה השומרת עליו. בן עזאי ראה את עצמו תלוי בכל שאר חכמי ישראל – הוא החריף מכולם, והם המאזנים את החריפות. הם השומרים ומחזיקים את התורה, מבלי להיות חריפים יותר מדי. אם ניזכר בסופו של בן עזאי – מוות בעקבות ניסיון כניסה לפרדס – אפשר להבין כי כל חכמי ישראל שמרו על יציבות רוחנית, על עמדה נורמלית שאפשר לחיות איתה, ובזכותם בן עזאי היה יכול להרשות לעצמו להעפיל לרמות גבוהות.

אם ננסה להמשיך את קו פירושו של השל"ה, רבי עקיבא הוא היחיד שאינו דומה לקליפה. הוא משול לראש קרח, שאין לו שערות, הוא הדבר עצמו ואינו זקוק לקליפות סביבו. חוץ ממנו, כל חכמי ישראל מספקים את המעטפת, את המסגרת. מהגמרא עולה כי חוץ מרבי עקיבא, התיאור הזה חל על כל חכמי התורה שבעל פה, ורק חגי זכריה ומלאכי – כלומר, רק הנביאים – הם גרעין פנימי ולא רק קליפה.

לפי השל"ה בן עזאי לא התכוון להתגאות על חכמים אחרים, אלא "היה שם אותם עליו, שלפי האמת הם עליו בחכמה, אלא שהוא היה חריף יותר מהם" (של"ה שבועות, נר מצווה לא). ובכל זאת, אפשר לומר שהוא מציג מודל ייחודי בנוף של חז"ל: לרוב החכם אמור לראות את עצמו כטפל לקודמיו ואולי גם לחבריו. בן עזאי, לעומת זאת, רואה את קודמיו וחבריו בתור השכבה שסביבו. בתוך התורה שהם יצרו, הוא יכול עכשיו לגלות שכבה פנימית יותר. גם אם איננו בדרגתו של בן עזאי, אולי אפשר ללמוד מהשאיפה הרוחנית הזו, ולא לראות את עולם התורה הקיים בתור עובדה מוגמרת – תמיד אפשר לחדור פנימה יותר, לעומקה של תורה, ולהגיע לנקודה שבה כל מה שלמדנו עד כה הוא רק המעטפת סביב הגרעין הפנימי העמוק.